

Umjetnost, društvo, medijski i javni prostor

[U R E D N I Č K A R I J E Č]

Jednim dijelom tekstovi umjetnika i opisi umjetničkih projekata¹, drugim dijelom teoretski tekstovi², u rasponu od ranih sedamdesetih do danas, žele potaknuti na promišljanje odnosa između tehnološkog napredka, utopijske misli, umjetničkih htijenja i djelovanja... Umjetnicima je, naravno, umjetnost religija. Pojavom videa, povjerovali su da je prisustvo umjetničkog djela u svakom domu izvjesna stvar, te da je opće oslobođenje pitanje mjeseci. Vjerovalo se da će svatko raditi svoju televiziju i da je potpuna sloboda na vratima. Igrom slučaja, bilo je to oko godine 1968.³

Trenutno, pomalo se stišava slična euforija u vezi s internetom. Pamteći iskustvo od prije dvadesetak, tridesetak godina, danas se stvarima pristupa staloženije. Medijski aktivizam, vezan uz istraživanja i zauzimanja novootvorenih medijskih prostora, danas je pragmatičniji, realniji, usmjeren na privajanje prostora za nekomercijalne svrhe i funkcije. Umjetnost kao da zna da je, u tom kontekstu, tek jedna od perifernih opcija, te se umjetnici udružuju s različitim građanskim inicijativama. To možda ponajbolje pokazuje status medijske radionice u okviru Dokumente X 1997., te austrijski paviljon na Venecijanskom bijenalu 1999.⁴ Umjetnost je, naposljetku umorna od silnih kontekstualiziranja, ono što rade oni koji sebe nazivaju umjetnicima.

Bez obzira koliko su promjene naizgled radikalne, gledamo li umjetnost u dužem povijesnom tijeku, i u novom tehnološkom

○ izboru

tekstova

i umjetnosti

općenito

okruženju i dalje je temeljna odlika umjetničkog čina da je sam sebi svrhom. Ukoliko za umjetnost kažemo da je komunikacija ili proces komunikacije, onda je to komunikacija radi komunikacije: bez predomišljaja, radi bezinteresnog dodira, radi upoznavanja s onim drugim.⁵ Jasnije je no ikad da tehnološka novina sama po sebi ne jamči napredak. Restrukturiranje međuljudskih odnosa, poboljšanje komunikacije plod je usmjerene uporabe tih novina. Na tom tragu misli, recentna, nova umjetnost, koristeći se tehnologijom, trenutno naglašava sebe kao vrlo živu i referentnu društvenu sferu. Naravno, nije važno koliko ona to doista jest, nego koliko jako to želi biti.⁶

MEDIJSKI / JAVNI PROSTOR

Prostor medija načelno je javni prostor tj. dinamični prostor otvorene komunikacije. Javnost pak podrazumijeva zajednicu, društvo koje ju oblikuje i održava. Javni/medijski prostor je slojevit onoliko koliko su razvijene civilizacijske i kulturne potrebe određene zajednice. Medijski prostor također je naturalistična, kadkad karikirana, slika odnosa moći, ili starinski rečeno - klasnih odnosa. Primitivnija zajednica to primitivnije oblikuje svoj medijski prostor: servisna informacija, kroničarska reprezentacija, promocija (politička, trgovačka). Što je društvo razvijenije, a članovi više slobodni građani, to je veći raspon interesa artikuliranih u javnom/medijskom prostoru. To također podrazumijeva razinu društvene svijesti svake individue, sposobnost prepoznavanja zajedničkog interesa i udru-

živanja. Da bi masovni mediji generirali kvalitetnu komunikaciju a ne indoktrinaciju (konzumaciju, entertainment), potrebno je dugogodišnje iskustvo usklađenih kolektivnih napora.⁷

Često se poseže za umjetnošću pri mjerenju razvojne razine nekog društva, civilizacije. Možda valja staru misao preoblikovati ovako: zajednica koja značajni dio javnog prostora oblikuje bezinteresno - ostvaruje slobodu.

OPUŠTENOST JE UVJET SLOBODNE ARTIKULACIJE JAVNOG PROSTORA

U hrvatskom društvu rad s masovnim medijima još uvijek je obilježen totalitarnim mentalitetom. Mislim da kao ključni pomoćni pojam treba uvesti jedan psihološki pojam - opuštenost.⁸ Daleko smo od toga da javni/medijski prostor doista koristimo kao mogućnost dijaloga, poliloga... Paradoksalno, u nas postoji povijest piratskih radio stanica kao ruralni fenomen...⁹ Dolaskom slobode i demokracije, ne nastupa i opušteni odnos prema javnom prostoru nego proces gotovo da ide u obrnutom smjeru. Nažalost, govorimo li o opuštenosti i televiziji, jedini svijetli primjer drukčijeg televizijskog prostora je, opet paradoksalno, Malnarova *Night Mare Stage*. Bez opuštenog, neopterećenog tj. slobodnog baratanja javnim prostorom, bogata artikulacija, pa onda ni umjetnička artikulacija medija nije moguća.

NEPOSTOJANJE MEDIJSKE UMJETNOSTI U HRVATSKOJ¹⁰

Držim da materija nikad nije prepreka duhu, nego obratno. Drugačije rečeno: razlog neposto-

janja medijske umjetnosti u Hrvatskoj ne valja tražiti u materijalnom siromaštvu umjetnika, nedostupnosti tehnologije, nego u duhovnome siromaštvu i nerazvijenosti društva. Umjetnici, kao dio tog i takvog društva, nisu se uspjeli udružiti i oblikovati uvjete za rad i postojanje u umjetničkom području koje ne postoji bez kolektivnih napora.¹¹ Istodobno, u razvijenijim društvima, u umjetničkim krugovima nastala je gotovo pohlepa za novim znanjima i novim tehnologijama. Medijski aktivizam koji to prati, predstavljen i na već spomenutoj Dokumenti X, obilježio je kraj devedesetih. U Hrvatskoj, jedina skupina koja je uspjela prepoznati ta strujanja je ona okupljena oko Antiratne kampanje, koja s umjetnošću nema gotovo nikakve veze. I taj primjer ponajbolje govori da je umjetnikova utopija tek varijanta političke utopije...¹²

NEMOGUĆNOSTI

Tehnološki podržana komunikacija ima svoju neumitnu tehničku stranu, te je ovladavanje njome osnovni preduvjet komunikacije. Uporaba tehnološki složenijih sklopova u umjetničke svrhe u nas je vrlo oskudna. Umjetnička video produkcija je mizerna, ne postoji organizirani oblik te produkcije, ne postoji fond za financiranje. Umjetnost je uglavnom sponzorirana od strane umjetnika samih. Time je ova umjetnost privatna i autistična rabota, i to je vrlo loše. Jer, društvo koje ne podržava umjetnost, ne onu reprezentativnu nego onu aktualnu, uvelike je krnje.

Razina interferencije medija današnjice i hrvat-

ske tzv. lijepe umjetnosti uglavnom se kreće oko Gutenbergove tehnologije: u zbornik su uvršteni odgovarajući primjeri umjetničkih projekata (*GenXX* Sanje Iveković - serija oglasa koja je objavljivana u pojedinim časopisima posljednjih nekoliko godina, te novine Ivane Keser koje ova umjetnica periodično izdaje). Medijska umjetnost u svjetski aktualnom smislu riječi (internet, web based projekti...) u Hrvatskoj ne postoji. Andreja Kulunčić za sada je usamljena.

PRETPOSTAVKE ZA BUDUĆNOST TZV. LIJEPE UMJETNOSTI

Govorimo li pak o drugoj inačici javnog prostora, o urbanom, fizičkom, gradskom prostoru valja podsjetiti na korijene i tradiciju postavljenu u okviru "*nove umjetničke prakse*" krajem 60-ih i početkom 70-ih. S tim u vezi stoji i tradicija društveno kritične umjetnosti, te tradicija umjetničkih udruga, tradicija izvan galerijske i neinstitucionalizirane aktivnosti.¹³ Te su smjernice ponovno zadobile svoje obrise posljednjih nekoliko godina u oživljavanju umjetničkih formi iz sedamdesetih (boom performancea, izložbe na otvorenom prostoru, nove umjetničke udruge). Stoga bih rekla da intencija "*otvorene umjetnosti*" postoji. Smjernice za umjetnost koja želi govoriti i oblikovati medijski prostor današnjice, i koja će se pokušati uključiti u medijski/javni prostor, postavljene su. Ohrabrujuća je i činjenica da su na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i na Umjetničkoj akademiji u Splitu, prije dvije godine, osnovani odsjeci koji pružaju obrazovanje u radu s medijima. A to je, za osobitu umjet-

ničku opciju, koju smo skloni nazivati lijepom, od vitalne važnosti.¹⁴

1 Poglavlje "Umjetnici i umjetnički projekti u prvom licu".

2 Poglavlje "Obrisi teorije medijske umjetnosti".

3 Knjiga Guerilla Television Michaela Shamberga i projekti Guerilla Art Action Group u ovom su izboru kako bi nam približili to vrijeme, što se umjetnosti tiče, u mnogome slično današnjem. Zanimljivo je da većina termina koji se danas upotrebljavaju u vezi umjetnosti vezane uz računala, iako zvuče sasvim svježije, datiraju otprilike tridesetak godina. To bi svakako zahtijevalo ozbiljniju studiju...

4 Upozorila bih ovdje na tekst Petera Weibla u katalogu Austrijskog paviljona 1999., "Umjetnost kao otvorena praksa, te se ispričala čitateljima što, igrom slučaja, nije u izbor ušao razgovor između Gerharda Johanna Lischkae i Petera Weibela, Polylog Fur eine interactive Kunst, Kunstforum, 103, 1989., koji preporučam.

5 Mislim da se svakako treba potruditi i pri promišljanju današnje situacije uzeti u obzir Kantova razmišljanja o bezinteresnom svidanju. No, isto mi se tako čini da položaj umjetnika i umjetnosti u današnjem društvu težište stavlja na bezinteresno provođenje, na djelatnost od koje umjetnik nema, ili ne bi trebao imati, nikakve druge koristi osim djelatnosti same. Držim da se u novijoj umjetničkoj praksi mogu naći brojni primjeri koji bi ilustrirali ovu tezu. Paradoksalno je da se uglavnom radi o činovima koji imaju odlike političkog odnosno društvenog djelovanja.

6 Zainteresiranima predlažem za početak pregledati dva web mjesta, od kojih se može krenuti dalje i dobiti dobar uvid u to koje se sve aktivnosti prelamaju trenutno kroz tzv. umjetničku sferu: www.zkm.de; www.v2.nl

7 Za hrvatsku sredinu možda je najrječitiji primjer Medijskog centra, osnovanog pri Institutu otvoreno društvo, koji postoji nekoliko godina, ali se tek nedavno oko njega okupila kritična

masa zainteresiranih. To držim primjerom koji govori o niskoj razini društvene svijesti i pomanjkanju sposobnosti udruživanja.

8 Gene Youngblood, u jednom dijelu svoje mnogima kulturne knjige Expanded Cinema, govori upravo o tome. Njegova ljevičarska i hipijevska filozofija videosfere predviđa da će široka dostupnost video medija rezultirati širokim slobodnim korištenjem i kreativnim izrazom, ustvari predviđa proširenje pismenosti. A to se danas pokazuje, obzirom na udio osobnih računala i multimedije u prosječnom životu, kao vrlo realno i utemeljeno predviđanje.

9 Nek se čuje moj glas, film Krste Papića, na jednom primjeru, govori o pošasti koja je zahvatila sedamdesetih sela u središnjoj i sjevernoj Hrvatskoj, i o načinu na koji se vlast prema tome odnosila. Želim samo pripomenuti da baveći se temom umjetnosti i medija, ne valja gubiti iz vida kakva nam je društvena i politička prošlost, jer to olakšava uvid u sadašnjost.

10 Po Mariu Costi, umjetnost koja koristi medije današnjice i kroz njih se oblikuje, jest ono što doista možemo nazvati umjetnošću. Takva umjetnost u Hrvatskoj postoji tek u blagim tragovima.

11 Upravo kolektiv, zajednički rad, suradnja je jedno od bitnih obilježja najnovijih umjetničkih strujanja. Jedan dio tekstova u ovom izboru govori, posredno i neposredno, o toj pojavi.

12 Igor Marković, svojom aktivnošću vezan uz Antiratnu kampanju, jedna je od rijetkih osoba koja se u svojim bavljenjima novim medijima dotakla i problematike koja je temom ovog zbornika. Stoga ćete u ovom zborniku naći i njegov mali autorski izbor.

13 Tekstovi Nataše Ilić i Ane Peraice, pisani povodom recentnijih umjetničkih akcija u Splitu i Zagrebu nalaze u ovom kontekstu svoje ispravno mjesto.

14 Još možda valja reći da je pojam avangarde ono nešto što se dijelom eksplicite i dijelom implicate provlači ovim izborom, te da je izbor tekstova načinjen krajem 1998. godine.